

FEDERALES E REXIONALISTAS GALEGOS NO XIX. UN EXEMPLO DE MISTIFICACIÓN HISTÓRICA

O quinquenio 1869-1874 ofrecéu en España circunstancias especialmente favorables ao pulo da ideoloxía e dos movementos republicán-federales. J. R. Barreiro Fernández ven de facer un intresante inventario das fontes existentes pra o estudo do federalismo en Galicia no período espresado¹. Pro, ademáis, Barreiro considérase autorizado por esta enumeración de fontes pra formular unhas conclusións, asegún as que o federalismo estaría na base (I) da concencia da singularidade política de Galicia; (II) do fornecimento dun sistema político ao rexionalismo galego; e (III) da orientación do galleguismo cara á problemática económica concreta do país, coma base ineludible de todo intento de reorganización política.

Si se ademiten tales conclusións —que, dende logo, non están xustificadas no corpo do traballo, e polo mesmo non *conclúen* ningunha argumentación teórica esplicita—, habería que concordar que o rexionalismo galego foi unha criatura da ideoloxía e do movemento federalista. En substitución dunha argumentación teórica, Barreiro acude a unha mistificación histórica de dobre traieitoria. Cara atrás, encol do provincialismo e rexionalismo galegos anteriores ao período do seu estudo, a manipulación histórica tradúcese nun desconocimento, minimización ou caricaturización. Cara adiante, encol do rexionalismo posterior, a manipulación consiste nunha deformación violenta, pra reduci-lo sustancialmente, conforme ao seu *pre-xuicio* a reformulacións do aporte federal.

¿Cómo era o rexionalismo galego no intre en que aparecen na escea os federales? Asegún Barreiro, o federalismo “rompe con el galleguismo seudo rebelde de la canción protesta de entonces, no se hace problema del idioma y, sobre todo, elimina el acento lacrimoso de su lenguaje” (p. 9). Sinceiramente, eu non son capaz de reconocer nada tras esta lamentable caricatura. ¿A canción protesta de entón sería a poesía? Polo contexto non semella que fosen precisamente os romances de cego. É sabido que o “pathos” romántico, non

¹ “Aproximación metodológica al estudio del Federalismo Republicano en Galicia” (1869-1874), en Universidad de Santiago de Compostela, *1 Jornadas de Metodología Aplicada de las Ciencias Históricas*. 24-27 abril 1973. Ponencias y Comunicaciones. Vol. III. Secciones 5.ª y 6.ª. Tema 5-3 (xe-rografiado).

especificamente galego, propendía a espresións poéticas que Barreiro pode alcumar de lacrimosas. É sabido tamén que o romantismo chega a España serodiamente, de xeito que no período contemplado aínda estaba en pleno florecimento. Pro, deixando aparte a obra poética en castelán de autores galegos que parece escluída da caracterización de Barreiro, ¿qué poesía que poidera calificarse de galeguista seudo rebelde e lacrimosa había no ano 1869, en que o mesmo autor sitúa a irrupción federal en Galicia? Pois, *A gaita gallega...*, de Pintos, o *Album de la Caridad*, algúns poemas soltos de Camino e Añón, *Cantares Gallegos*, de Rosalía, e pouco máis. A poesía que, eu presumo, caricaturiza Barreiro xurde precisamente despóis do fracaso federal do 1874. Esta circunstancia cronolóxica mesmo forneceria a posibilidade de utilizala nun sentido filofederalista, aducindo *pro domo sua* que era un refrexo do fracaso político federal e da subseguinte Restauración canovista, vencellando así máis convincentemente federalismo e rexionalismo. Isto supoñería unha consideración menos peiorativa daquela “canción protesta”, valorando a necesaria inclusión da política nun ámbito cultural concreto —por eso, e outras razóns, o idioma é tamén problema político— e a virtualidade política do sistema cultural e das distintas espresións artísticas concretas. Está claro que Barreiro opta pola postura maniquea de exaltalo pragmatismo federal, fronte a unha caricatura das preocupacións político-culturales, aínda que pra elo teña que falsear a cronoloxía.

Pro, vexamos agora se o pragmatismo e a preocupación económica dos federales, constitúen ou non unha novidade no rexionalismo galego. En troques déste, asegún Barreiro, penoso rexionalismo, os federales supoñerían a orientación do “galleguismo a metas muy concretas: revaloración económica de Galicia mediante el desarrollo de su potencial humano y de sus reservas naturales. Para realizar esta reorganización económica sólo piden libertad (...) Es un regionalismo que va a las bases: a la economía que fundamentará una nueva organización política” (p. 9). Ao servicio da súa finalidade de esaxerar a importancia do federalismo, Barreiro ignora os precedentes nesta dirección. Non vou falar do pensamento económico ilustrado galego², porque seguramente desborda o cadro conceptual e histórico do que Barreiro chama galleguismo ou rexionalismo galego. Pro, en troques, hai, por unha banda, a obra de Faraldo —que pra o noso autor só constituiría un aporte ao “renacemento cultural” (p. 1) e a concencia da singularidade política galega (p. 9). Pra valorar a sinificación da obra de Faraldo neste terreo, no que asegún Barreiro se manifesta a gran aportación federal ao galleguismo, vou escoller a testemuña de Elías de

² Unha síntesis en X. M. Beiras, *O atraso económico de Galicia*.

Tejada. Escolla deliberada por varias razóns: (I) Elías non é galeguista, nin xiquer é galego. Está en boas condicións de ser imparcial; (II) confesadamente adicto ao tradicionalismo non cabe supoñerlle ningún intrínseco ideolóxico en esaxerar a preocupación de Faraldo pola economía e o seu pulo modernizador e antitradicional; e (III) trátase dun xuício emitido públicamente fai tempo, moi citado polos uns e polos outros, que non é permisible ignorar se se escribe sobre o tema. Pois ben, Elías de Tejada expresa este xuício da obra faraldíá: "La Galicia que Faraldo sueña es hija del romanticismo, no restauración de la tradición gallega (...) Por eso los medios responden a este enfoque moderno y decimonónico, utilitarista y 'práctico'. Viendo que la causa principal de la decadencia de Galicia está en la dispersión rural de los dos millones de habitantes que (...) la poblaban (...) reclama un gran centro al estilo de Barcelona o de Lisboa, que sea apto para coordinar la vida gallega entera. De ahí también que busque el porvenir por los caminos de la economía, con algunas notas (...) de florecimiento cultural"³.

Por outra banda omítese o precedente do 1846. Pase que non se teña en conta a obra personal de Faraldo, pro esta outra omisión é inadmisíbel. É sabido que o 2 de abril do 1846 presencia un pronunciamento progresista sin nada de especificamente galego e sen moita orixinalidade política. Pro tamén é sabido, ou debería ser sabido, que aquel pronunciamento trocou de significado e se galeguizou a partir da constitución da *Junta Superior de Gobierno de Galicia*, na vila de Santiago. E aquela Xunta, na que participaba Faraldo, publicou o 15 de abril un manifesto, que é unha verdadeira obra maestra da literatura revolucionaria de toda a Península Ibérica no século XIX. Neste manifesto pódense distinguir dúas partes. Na primeira reitéranse as declaracións de Solís, sen maior orixinalidade. Pro na segunda exprésase un ideario político máis complexo e matizado, superando a mera condena da situación entón presente, espresivo dun galeguismo moderno e verdadeiramente revolucionario. Nesta parte afirmase unha enérxica vontade democrática fronte ao carácter oligárquico dos pronunciamentos ao uso. Pra que tal vontade democrática poidera actuarse era mester "crear costumbres públicas", *modernizando a sociedade por medio da economía* e da superación do escurantismo. E todo elo en referencia espresa e particularizada a Galicia, ámbito de acción que se atribuí a Xunta, que ten de redimir ao país, "verdadeira colonia de la Corte", anticipando así máis dun século a categoría do chamado colonialismo interior. A revolución, que tal era xa, propúñase iniciar a segunda etapa da historia galega, conscente da forza dos dous millóns de habitantes da Rexión.

³ *La Tradición gallega*. As páxinas adicadas a Faraldo son 119 ss.

Pro, como eu non estou intresado en manipulacións de ningunha caste, vou trascribir literalmente a parte máis significativa do devandito manifesto: "Armonizar todos los deseos i todas las voluntades, dirigir a un solo fin los esfuerzos de los pueblos i tropas, centralizando la acción revolucionaria, i creando un directivo activo e inteligente que ponga a las cuatro provincias de Galicia en estado de desplegar todo su formidable poder para propagar este alzamiento (...) serán las principales tareas de la *Junta Superior* (...) Cree, también, dentro de su conciencia que tiene otro deber que cumplir respecto a Galicia. Hasta ahora la revolución ha sido una horrible mentira, una farsa impía (...) El pueblo conquistará en esta revolución lo que le han arrebatado los cómicos de los pronunciamientos: PAN I DERECHOS. Galicia, arrastrando hasta aquí una existencia oprobiosa, convertida en una verdadera colonia de la corte, va a levantarse de su humillación y abatimiento. Esta Junta, amiga sincera del país, se consagrará constantemente a engrandecer el antiguo reino de Galicia (...) Para conseguirlo se esforzará sin descanso en fomentar intereses materiales, crear costumbres públicas, abrir las fuentes naturales de su riqueza, la agricultura i el comercio, i poner en armonía con la época los hábitos i las ideas que dejó una sociedad decrepita fundada sobre la ignorancia. Despertando el poderoso sentimiento de provincialismo, i encaminando a un solo objeto todos los talentos i todos los esfuerzos, llegará a conquistar Galicia la influencia de que es merecedora, colocándose en el alto lugar a que está llamado el antiguo reino de los Suevos (...)".⁴ Todo elo dito coas armas na man, fronte á dictadura de Narváez, e desenvolto nunha serie de disposicións lexislativas do mesmo día. Poidérase aducir que o pronto fracaso do erguemento fixo tal programa e tales disposicións practicamente estériles, pro o mesmo pódese decir das iniciativas federales, que tanto entusiasman a Barreiro.

Un dos riscos caracterizadores do federalismo galego é que "no se hace problema del idioma" (p. 9). Tal postura é perfectamente comprensible nos federales galegos do tempo, pro polo contexto semella que Barreiro computa esto coma un mérito. Tal xuício é coherente co *pre-xuício* que parece transparentar todo o seu artigo de negar, ou reducir ao mínimo, a especificidade histórica galega. Pro Barreiro permitirá que nós teñamos outra opinión. Cando a investigación sociolingüística⁵ ten amostrado abondo que os conflitos entre dous idiomas son espresivos de conflitos entre dous grupos sociais, cando un autor de tanta solvencia académica coma Basil Bernstein, nada sospeitoso de escesos ideolóxicos, amos-

⁴ Cito po Tettamancy, *La revolución gallega...*

⁵ Popularizada en España polo recente libro de Rafael Ll. Ninyoles, *Idioma y poder social*.

tra como Marx, ao revelar a sinificación social do sistema productivo da sociedade, e das relacións de forza que comporta, en termos de explotación de clase, fornece unha clave pra entender a estrutura interna e o proceso de transmisión dos sistemas simbólicos nos mesmos termos de explotación de clase (eventualmente, digo eu, a través da súa posible mediación na explotación dunha sociedade por outra: colonialismo de toda caste): “non é sóo o capital no sentido económico estricto, o que está suxeto a apropiación, manipulación e explotación, senón tamén o capital *cultural* na forma de sistemas simbólicos (...)”⁶, a consideración de Barreiro resulta inaceptable. Pro, ademáis, tampouco hai tanta novidade na posición federal. Hai precedentes de afirmacións galeguistas sin invocación explícita da cuestión lingüística, o máis importante o citado manifesto do 15 de abril da Xunta revolucionaria do 1846; o primeiro no século XIX, aínda que concedo haxa quen non o considere como espresivo de provincialismo galego, as *Instrucciones reservadas del Reino de Galicia al general Blake (1-6-1808)*⁷.

Como o galeguismo de entón, asegún Barreiro, adicábase exclusivamente a chorar, os federales “hicieron tomar conciencia del significado de Galicia como realidad política. Esta idea iluminó ya la acción de Faraldo y Romero Ortiz en 1846, pero no había tenido gran audiencia en el pueblo” (p. 9). ¿E saben por qué os federales galegos se orientaron cara o rexionalismo? Pois (ademáis de pola teoría pigarmaliá do pacto) “por necesidad de ampliar la base de su partido. El republicanismo no tenía en Galicia calor popular, pero el regionalismo era un valor in crescendo (...) La siembra de Faraldo y de los escritores, llamados por Murguía precursores, habían abonado el terreno” (p. 8). A ver se o entendemos, había unha concencia da singularidade política de Galicia, con anterioridade aos federales, obra dos provincialistas e rexionalistas (os seudo rebeldes e lacrimosos), pro non enraigara no pobo. Os federales non tiñan ningún enraigo no pobo. Pro o rexionalismo comezaba a ser importante por suscitar a adhesión popular. Logo os federales, que non eran populares, fánse rexionalistas pra sélo. Pro os federales fan que a concencia da singularidade política galega teña gran audiencia no pobo. Os que tiñan popularidade non popularizaban as súas ideas. Os que non a tiñan popularizaban as ideas dos outros (!). *Hélas*, que diría un francés, non entendo nada.

Deica eiquí, a manipulación encol dos precedentes provincialistas e rexionalistas do federalismo galego. Véxamos agora

⁶ “Social class, language and socialization”, cito por A. Cashdan and Elizabeth Grugeon (eds.), *Language in Education*, London, 1972. O artigo de Bernstein abrangue as páxinas 102 ss. deste reader. A cita entre comillas corresponde á pág. 103. (Subliñado no orixinal).

⁷ Pódese ver en Tettamancy, *Galos y Britanos*.

como se manipula a historia posterior. O autor considerouse obrigado a encetar o seu traballo coa seguinte manifestación: "a falta de estudos estruturales del fenómeno regionalista gallego, parece conveniente aplicar, provisionalmente y sólo en calidad de hipótesis, el esquema interpretativo del regionalismo catalán" (p. 1). En consecuencia distingue catro aportes ao rexionalismo galego: (I) o renacemento cultural; (II) un posible proteccionismo agrario; (III) o tradicionalismo, no que inclúe o sector "económico-político (Alfredo Brañas)" (p. 1); e (IV) o federalismo republicán. Como as realizaciónes especificamente federales galegas son máis ben cativas, compría amosstrar como o federalismo inflúe no rexionalismo posterior. Eiquí a mistificación é tan ostensible que apenas merece comento: "Brañas (...) alude (...) despectivamente al federalismo. Murguía (...) llama al federalismo gallego 'movimiento suicida'. Esta actitud de Brañas y Murguía obedece a razones de militancia política y a oportunismo del momento en que escriben. Dándose o sin darse cuenta su regionalismo se distingue bien poco del modelo republicano tan denostado por ellos" (nota 38, na p. 9). O único que se distinguía, claro, era o anterior aos federales, supoño que entre elo a propia obra de Murguía anterior ao período comentado por Barreiro. Entón a diferencia era abismal; agora xa todo é igual, pra qué reparar en "cativos" matices. Que Brañas fose monárquico e non republicano, tradicionalista, con veleidades carlistas, e non liberal radical, que el e Murguía, coma os denostados rexionalistas prefederales, se fixesen problema do idioma a diferencia dos federales, todo elo son cativeces, no fondo é o mesmo. Pro entón, cómo se esprica que na transposición do "esquema interpretativo del regionalismo catalán" (p. 1), se inclúa a Brañas no aporte (III), *tradicionalismo*, na vertente económica-política, independentemente do aporte (IV) *federalismo republicán*. Unha de dúas, ou se distinguen ou non. O que non pode é decirse primeiro unha cousa, e despóis todo o contrario. E eso nun traballo de nove páxinas, en que resultan cáseque físicamente imposibles contradicións tan notorias.

Pro hai máis: "los federalistas gallegos, y en esto no coincidieron con los catalanes; se orientaron en 1873 hacia el regionalismo" (p. 8). E non coincidiron porque "por diversas razones, ni los federales siguieron siendo una gran fuerza en Cataluña, ni, por lo general, pasaron al catalanismo en calidad de tales" (cita de Pabón, recollida na nota 36, p. 8). Pois ben, o artigo de Barreiro remata con esta estraña, gramatical e lóxicamente, frase: "a partir del movimiento republicano, el regionalismo gallego, cuya evolución hasta este momento es absolutamente independiente del catalán, adquiere un peso y una profundidad que antes no tenía" (p. 9). É imposible saber se se espresa algunha relación lóxica entre

a pretendida ausoluta independencia dos rexionalismos catalán e galego e a pretendida falla de peso e profundidade do derradeiro, ou se trata dunha iustaposición gramatical (?) de dúas ideas independentes. Un pouco máis claro parece que “a contrario sensu” se afirma que a partir do movemento republicán (federal galego) a evolución do rexionalismo galego xa non é ausolutamente independente da do catalán. E ¿por qué a adhesión dos federales ao rexionalismo en Galicia produce unha aprosimación ao catalanismo, onde se dí que os federales estaban arredados, que non coincidían nesta orientación cos galegos? Imposible entendolo, pro témome que a incoincidencia entre uns e outros máis que na realidade histórica pouse nos distintos estilos investigadores de Pabón e Barreiro. Ademáis, se ao falar de independencia ou non independencia dos rexionalismos catalán e galego faise referencia a influxos ideolóxicos espesos e contactos persoales entre os dirixentes e teóricos respectivos, é sabido que a primeira aprosimación sinificativa é obra de Brañas, que aínda que perturbe o esquema de Barreiro, tiña moi pouco que ver cos federales.

Pra rematar esta xa escesivamente longa recensión compe advertir que aínda que non hai “estudios estructurales del fenómeno regionalista gallego”, temos algunhas aprosimacións máis ou menos académicas e parciais, particularmente dos teóricos galeguistas do primeiro tercio deste século, que Barreiro desprezia totalmente. O coñecimento desta literatura poida que houbera moderado o seu entusiasmo filofederal, e dende logo evitaríalle transcripcións tan pintorescas coma a do proteccionismo económico catalán a un “posible proteccionismo agrario” (p. 1) galego, cando a política que neste aspecto predominou no galeguismo foi librecambista, agás que Barreiro identifique “proteccionismo económico” con política económica, e se fora así, ademáis da incorrección teórica que elo supón, ben poido atreverse a suprimir o “posible”, pois unha voltíña polos textos galeguistas convenceríao de que, máis ou menos coherente, houbo en xeral unha política económica espresa encol dos problemas do noso campo.

X. VILAS NOGUEIRA
Santiago